

SPECIFICKÉ VZDĚLÁVÁNÍ PERSONÁLU VE VĚZEŇSKÉ SLUŽBĚ ČESKÉ REPUBLIKY

Igor Hendrych

Resumé

Příspěvek se zabývá organizací speciálního rezortního vzdělávání personálu ve Vězeňské službě České republiky, které má pro ni nezastupitelný význam, vzhledem k neexistenci substitutu v systému veřejného či soukromého školství, jenž by přímo připravoval uchazeče o zaměstnání v této specifické profesní oblasti.

Součástí příspěvku je i stručná charakteristika penologie – tedy nauky o vězeňství, v níž si musí kvalifikovaní odborníci různých oborů po nástupu k Vězeňské službě doplnit vzdělání. Pojednáno je zde rámcově i o možnostech spolupráce mezi Vězeňskou službou a školskými zařízeními různých typů ve smyslu umožnění stáží a exkurzí v organizačních jednotkách této instituce.

Klíčová slova

Vězeňská služba, penologie, vzdělávání, personál věznic.

Personnel Training In the Prison Service Of the Czech Republic

Abstract

The paper deals with the organization of special professional training for staff of the Prison Service of the Czech Republic, which is irreplaceable for it, given the absence of alternatives in public and private education, that would directly prepare candidates for employment in this particular occupational field.

A part of paper is a brief description of penology – the study of prison management, that must be a part of training of experts of various branches after entering the Prison Service. The paper also introduces possible ways of cooperation between the Prison Service and educational institutions of various types, in terms of facilitating internships and excursions in this organizational units of the institution.

Keywords

Prison Service, penology, education, prison personnel.

Úvod

Vězeňská služba České republiky má z hlediska nároků na kvalifikaci personálu v rámci ostatních organizací státní správy do značné míry výlučné postavení. Na straně jedné je z hlediska díkce Zákona č. 555/1992 Sb., kterým je zřízena, „běžným“ správním úřadem, na druhé straně je její činnost natolik specifická, že vyžaduje, aby byl její personál orientován v úzce specializované oblasti vědění, která je zastřešena pojmem penitenciární nauka či mnohem frekventovaněji penologie.

Ambicí příspěvku je přiblížit odborné veřejnosti rámcovou podobu podstaty a organizace profesního vzdělávání v této instituci, jenž je dosud známa jen úzkému okruhu odborníků.

Penologie – specializovaná nauka o vězeňství

Tato disciplína zahrnuje poznatky různých společenskovedních disciplín, které se vztahují zejména k resocializaci a reintegraci osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Pojednává však také o druzích trestů a jejich účinnosti, historii trestání, institutu výkonu vazby a v neposlední řadě i o vězeňských bezpečnostních systémech. V rámci jejího studia jsou patrné významné interdisciplinární přesahy, které shrnuje Mařádek (2005): Nejperspektivnější se v současnosti jeví pojetí penologie jako samostatného vědního oboru integrálního pojetí, který se při výstavbě svého předmětu opírá za a) o trestní právo a o kriminologii a za b) o tzv. penitenciární disciplíny, jako jsou především penitenciární psychologie, sociologie, sociální práce, pedagogika a psychiatrie.¹

Z této stručné oborové charakteristiky vyplývá, že v ucelené podobě bychom těžko hledali v nabídce českého středního odborného či vysokoškolského vzdělávání obor, který by systematicky připravoval své absolventy pro výkon povolání ve Vězeňské službě České republiky. Sochůrek (2009) sice poznamenává: Je povzbuzující, že penologické problematice začaly v posledních 15 letech věnovat větší pozornost i mnohé univerzity a penologii, nebo její některé pasáže, zařazují do bakalářských i magisterských studijních programů u speciálních pedagogů, psychologů, sociálních pracovníků, sociál-

¹ Srov. Mařádek, V. *Vězeňství*, s. 70.

ních pedagogů, policistů, právníků a dalších odborností² – nicméně se jedná obvykle pouze o základní vhled do její problematiky a na celkový odborný profil konkrétního oboru nemá zásadní vliv.

Často je však její studium pro mnohé studenty velmi atraktivní, a to nejen z prostého zájmu o její poznatky, které mohou v praxi uplatnit sociální pracovníci, psychologové či pedagogové v případném profesním „angažmá“ ve vězeňství a v souvisejících oblastech, jako jsou veškeré veřejné sociální služby, včetně Probační a mediační služby a Policie České Republiky. Zde je rovněž znalost základů penologické problematiky vhodným doplněním vzdělání příslušných odborníků. Její atraktivitu u studentů nezdídká posiluje i skutečnost, že penologie odhaluje donedávna velmi tabuizovanou společenskou oblast, ke které do dnešních dnů neexistuje mnoho odborných publikací, jež by širší veřejnosti přibližovaly život občanů zbavených osobní svobody a současně komplexitu problémů s ním spojených.

V České republice však bohužel, na rozdíl od mnoha vyspělých zemí (např. Německa, Velká Británie či Polska), již delší čas v akademickém prostředí absentuje vědecký rozvoj, který by penologii „povýšil“ z pouhé nauky na standardní vědeckou disciplínu. Nebylo tomu tak vždy: ke konci šedesátých let minulého století vznikl Výzkumný ústav penologický v Praze, který se pod vedením klinického psychologa docenta Jiřího Čepeláka systematicky zabýval různými aspekty věznění, včetně odborných publikací svých empirických zjištění v rezortním časopise „Bulletin“. Kyr (1999) charakterizuje činnost Výzkumného ústavu penologického takto: Na základě studia zejména americké behavioristické psychologie vytvářel soubor psycho-diagnostických metod k využití nejen ve vězeňské populaci, ale i při provádění psychologických vyšetření uchazečů o službu ve vězeňství. Zabýval se též zkoumáním negativního vlivu vězeňského prostředí na psychiku a chování vězňů i personálu. Prosazoval a následně zkoumal aplikace skupinových metod zacházení s vězni formou skupinového poradenství, skupinové psychoterapie a realitní terapie.³ Pro exponenty tehdejšího politického režimu se však tento institut zdál „nadbytečný“ a v roce 1980 byl bez náhrady zrušen. Přesto se doc. Čepelákovi podařilo prosadit v roce 1982 k publikaci svou monografii pod názvem *Penitenciární psychologie*.

² Srov. Sochůrek, J. *Kapitoly z penologie*, díl 1., s. 3.

³ Srov. Kyr, A. Portrét doc. PhDr. Jiřího Čepeláka, CSc., *České vězeňství 2-3/99*, s. 4.

Propojení penologické praxe s akademickou sférou tak v současnosti probíhá pouze prostřednictvím nevelké skupiny bývalých či současných zaměstnanců Vězeňské služby České republiky, kteří jsou od devadesátých let zváni některými univerzitními pracovišti k oživení jejich tradičních společenských vědních oborů, jako jsou pedagogika, psychologie a sociální práce, či oborů zcela nových, mezi něž patří např. adiktologie nebo sociální patologie a prevence. Budoucnost vzdělávání v oblasti penologie na vysokoškolské úrovni, kde je to nejvíce žádoucí, však kvůli absenci vědecko-výzkumné základny zřejmě nebude mít jinou podobu, než je tomu dosud.⁴

Příprava odborného personálu pro vězeňskou službu

Vězeňská služba České republiky přijímá do svých řad zaměstnance mnoha různých profesí, které potřebuje k zajištění zdárného provozu věznic a vazebních věznic. V posledních dvou desetiletích klade u uchazečů o zaměstnání mnohem vyšší důraz na stupeň vzdělání a jeho odbornou zaměřenost, než tomu bylo v dobách před listopadem 1989. Usnadňuje ji to zejména zvýšená nabídka společenských vědních studijních programů na středních, vyšších odborných a vysokých školách, respektive soudobý dynamický rozvoj společenských věd, které minulým režimem nebyly příliš preferovány a studovat je mohl jen velmi limitovaný počet zájemců.

Současný příznivý stav spojený se stále se zlepšujícím se renomé této instituce z hlediska atraktivity pro potenciální uchazeče o zaměstnání ovšem nic nemění na skutečnosti, že každý nový zaměstnanec Vězeňské služby při svém nástupu do pracovního či služebního poměru k této instituci nezbytně potřebuje získat velmi specializované znalosti z oblasti penitenciární nauky (viz str. 5–8), jež nejsou v ucelené podobě dostupné nikde jinde, než v rámci organizovaného rezortního vzdělávání v Institutu vzdělávání Vězeňské služby České republiky ve Stráži pod Ralskem, který je její samostatnou organizační jednotkou.

Sám sebe veřejně prezentuje takto:

„Institut vzdělávání je rezortním vzdělávacím zařízením s celorepublikovou působností, které zajišťuje profesní teoretickou a praktickou přípravu příslušníků a občanských pracovníků VS ČR tak, aby byli náležitě vycvičeni a vyškoleni pro výkon služby a zvyšovala se jejich odborná úroveň pro výkon práce. Počát-

⁴ Srov. Hendrych, I. *Výbrané kapitoly z penologie*, s. 3.

ky vzdělávání pracovníků ve vězeňství se překrývají se vzdáváním příslušníků ministerstva vnitra, do jehož působnosti vězeňství patřilo. V roce 1993 byl zřízen Institut vzdělávání VS ČR na půdě Střední policejní školy MV v Brně. Jako samostatné vzdělávací zařízení začal pracovat v r. 1996, kdy byla ukončena jeho činnost v Brně a byl definitivně přemístěn do Stráže pod Ralskem. V roce 1995 se konstituovalo i pracoviště IV VS v Kroměříži a v roce 2000 se Institut rozšířil o další alokované pracoviště v Praze, kde vznikl Kabinet dokumentace a historie Vězeňské služby ČR.⁵

Struktura vzdělávání

V Institutu vzdělávání se pro pracovníky rezortu vězeňství plánují, připravují a organizačně zabezpečují kurzy, které mají různou charakteristiku dle svého účelu a jsou koncipovány jakožto součást Programu celoživotního vzdělávání pro zaměstnance Vězeňské služby. Ve svém vnitřním dokumentu Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 5/2007, který upravuje vzdělávací činnost v této instituci, deklaruje při jejich realizaci možnou spolupráci s vysokými školami a dalšími vzdělávacími subjekty.⁶

Vzdělávání zaměstnanců Vězeňské služby je členěno na:

- a) **vstupní vzdělávání:**
 - 1. úvodní,
 - 2. následné;
- b) **prohlubující vzdělávání:**
 - 1. manažerské,
 - 2. jazykové,
 - 3. další.

Vstupní vzdělávání

Vstupní vzdělávání úvodní je zahájeno s novým zaměstnancem bezprostředně po vzniku jeho pracovního či služebního poměru přímo v organizační jednotce Vězeňské služby a musí být ukončeno nejpozději do třech měsíců. Prováděno je v souladu se zákoníkem práce a Usnesením vlády ČR č. 1542/2005 o pravidlech vzdělávání zaměstnanců ve správních úřadech.

⁵ Srov. [online] <http://www.ivvs.cz/?m=4>.

⁶ V současné době existuje v tomto smyslu spolupráce s Pedagogickou fakultou Technické univerzity v Liberci a Vysokou školou tělesné výchovy a sportu Palestra.

Cílem je především zprostředkovat informace a znalosti směřující k získání základních informací o specifické problematice Vězeňské služby a je zaměřeno především na tyto oblasti:

- a) základní informace o činnosti Vězeňské služby ČR a povinnostech zaměstnanců v době krizového řízení,
- b) seznámení s vybranými právními předpisy a vnitřními předpisy Vězeňské služby,
- c) seznámení se základy práce s informačními technologiemi ve Vězeňské službě a se zdroji elektronických informací,
- d) seznámení s etickým kodexem zaměstnance Vězeňské služby ČR,
- e) seznámení s praxí Vězeňské služby v oblasti environmentální výchovy a osvěty,
- f) základní znalosti a dovednosti zaměstnance potřebné k výkonu požadované činnosti,
- g) seznámení s dalšími oblastmi podle potřeby organizační jednotky.

Vstupní vzdělávání následně probíhá prostřednictvím základní odborné přípravy zaměstnanců ve zmíněném Institutu vzdělávání nebo v jiných objektech určených nařízením jeho ředitele. Základní odborná příprava je zajišťována pro všechny nové zaměstnance přijaté do služebního nebo pracovního poměru k Vězeňské službě a je členěna podle zařazení práce nebo služby v jednotlivých organizačních jednotkách. Její organizace směřuje ke splnění základních požadavků a kvalifikačních předpokladů pro výkon zastávané funkce každého jednotlivého frekventanta. Zodpovídá za ni vždy určený zaměstnanec personálního oddělení věznice nebo vazební věznice, který úzce spolupracuje s Institutem vzdělávání a v jehož pravomoci je kdykoliv prostřednictvím svých pověřených zaměstnanců kontrolovat její průběh. Délka základních kurzů závisí na aktuálních potřebách Vězeňské služby České republiky a stanovuje ji její generální ředitel.

Odborná příprava je rozdělena do několika typů kurzů podle potřeb kvalifikační specializace jednotlivých skupin zaměstnanců:

- a) typ A je určen pro příslušníky Vězeňské služby ve služebním poměru bez rozdílu služebního zařazení,

- b) typ B/1 je určen ke vzdělávání občanských zaměstnanců, jejichž pracovní zařazení vyžaduje přímý styk s vězněnými osobami, ale nepodílejí se přímo na realizaci programů zacházení,⁷
- c) typ B/2 je určen pro občanské zaměstnance, kteří pracují v přímém styku s vězněnými osobami a podílejí se přímo na přípravě a realizaci programů zacházení,
- d) typ B/3 je určen pro vzdělávání zdravotnického personálu,
- e) typ I je určen pro občanské zaměstnance, kteří nepřicházejí do styku s odsouzenými a obviněnými (v tomto případě jde o individuální přípravu realizovanou přímo v organizační jednotce Vězeňské služby, kdy Institut vzdělávání provádí pouze závěrečné přezkoušení).

Součástí základní odborné přípravy typu A a B/2 je v jejím průběhu výkon praktické přípravy v příslušné vazební věznici či věznici. V průběhu praktické přípravy typu B/2 se zaměstnanci seznamují s činnostmi vychovatelů, speciálních pedagogů, psychologů, sociálních pracovníků a dozorců. U příslušníků Vězeňské služby, jejichž služební poměr upravuje Zákon č. 361/2003 Sb., je v širším pojetí chápána základní odborná příprava jako kontinuální „mix“ praktické přípravy vykonávané přímo v organizačních jednotkách Vězeňské služby a teoretického studia (tedy absolvování kurzu typu A), a to až do konce zákonem stanovené tříleté zkušební doby, po kterou je s nimi uzavřen služební poměr na dobu určitou. Po této době následuje tzv. služební zkouška a teprve po jejím úspěšném vykonání se s příslušníky uzavírá služební poměr na dobu neurčitou.

Ve výjimečných případech lze kromě kurzu typu A absolvovat všechny ostatní kurzy i individuální formou. Individuální formu studia povoluje ve výjimečných případech na návrh ředitele organizační jednotky generální ředitel Vězeňské služby. Důvodem na straně zaměstnance mohou být případy, kdy osoba pečuje o dítě do deseti let věku nebo o osobu blízkou, která vyžaduje osobní péči. Dalším důvodem mohou být tíživé sociální, rodinné nebo zdravotní problémy dlouhodobějšího nebo trvalého charakteru. Na straně organizace mohou být důvodné případy, kdy zaměstnanec přechází na jinou funkci, která nebyla předchozím studiem v rámci organizované vzdělávací

⁷ Program zacházení je možno charakterizovat jako cílevědomé a komplexní působení na odsouzeného k dosažení účelu výkonu trestu, kterým je změna jeho životních postojů a integrace do běžného občanského života, již bez dalšího páčání trestné činnosti.

činnosti ošetřena nebo v případě změny kvalifikačního požadavku v důsledku organizačních změn. Zaměstnanec je však vždy povinen zúčastnit se úvodní konzultace a vykonat závěrečné zkoušky v určeném termínu v Institutu vzdělávání, kde může průběžně docházet na odborné konzultace.

Veškeré odborné kurzy personálu jsou povinně ukončovány ústní zkouškou před komisí, popřípadě zkouškou písemnou. Testování znalostí má pro další působení frekventanta zásadní význam, neboť v případě, že v něm opakovaně neuspěje, není způsobilý pro výkon služby nebo práce ve Vězeňské službě České republiky. Pro takový případ však existuje možnost doporučení posluchače ředitelem organizační jednotky, ve které je pracovně či služebně zařazen, řediteli Institutu vzdělávání k opakování základní odborné přípravy v plném rozsahu.

Po absolvování všech typů základní odborné přípravy obdrží absolventi příslušné osvědčení a v případě kurzu typu A současně i vysvědčení o celkovém prospěchu. Na obou typech dokumentů je však vyznačeno, že slouží pouze k vnitřní potřebě Vězeňské služby České republiky.

Prohlubující vzdělávání

Tento typ vzdělávání absolvují vybraní zaměstnanci Vězeňské služby v reakci na aktuální potřebu vyplývající obvykle z legislativních nároků. Manažerské vzdělávání je určeno především pro vedoucí zaměstnance organizačních jednotek, v rámci jejichž kompetenci je řízení, organizování a kontrola práce většího počtu podřízených, nebo pro ty, kteří jsou pro výkon těchto funkcí připravováni. Vzdělání jazykové je určeno pro obdobnou skupinu zaměstnanců a je v souladu se systémem jazykové kvalifikace zaměstnanců ve správních úřadech. Obvykle se jedná o několikaměsíční kurzy, které jsou zakončeny soubornou zkouškou před komisí složenou z odborníků z Institutu vzdělávání a externích odborných spolupracovníků Vězeňské služby.

Dalšími formami a metodami odborného vzdělávání jsou zejména specializační kurzy, semináře, školení, panelové diskuse, které jsou členěny podle konkrétního zaměření vykonávané práce nebo služby zaměstnanců v organizačních jednotkách s cílem prohlubovat a obnovovat potřebnou kvalifikaci zaměstnanců ve všech odborných oblastech. Jedná se o typickou formu celoživotního vzdělávání, jež je podmínkou kariérního růstu každého jednotlivého zaměstnance.

Stáže a exkurze u organizačních jednotek Vězeňské služby

Vězeňská služba České republiky umožňuje vykonávat ve svých organizačních jednotkách stáže a exkurze, jejichž účelem je seznámení se s organizací výkonu služby nebo práce zejména u specializovaných pracovišť. Cílem stáží a exkurzí je upevnění a prohloubení nabytých odborných znalostí a praktických poznatků vztahujících se k penologické problematice, a to zejména při studiu oborů sociální pedagogika, speciální pedagogika, andragogika, psychologie, sociální práce, adiktologie, kriminologie, viktimologie či příbuzných disciplín na středních, vyšších odborných a vysokých školách. V tomto smyslu jsou sice preferovány resortní školy Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva vnitra a Ministerstva obrany, ale apriorně není vyloučena spolupráce ani se školami ostatními.

Studenti vysokých škol mohou využívat stáže či exkurze za účelem získání poznatků pro své bakalářské, diplomové, rigorózní a disertační práce. Vězeňská služba v tomto smyslu připouští i práce habilitační, což je v souladu s ustanovením Zákona č. 555/1992 Sb., který jí ukládá provádět výzkum v oblasti penologie. Stáže a exkurze jsou rovněž otevřeny pro zaměstnance Probační a mediační služby České republiky, koordinátory sociální péče pro mladistvé i dospělé sociálních odborů magistrátů měst a obcí, soudní čekatele, vyšší soudní úředníky a jiné zaměstnance justice. Nejsou vyloučeny ani stáže a exkurze pro pracovníky jiných odvětví veřejné správy či ostatních bezpečnostních sborů, a to včetně zahraničních na základě uzavřených dohod.

O povolení stáže či exkurze rozhoduje výhradně ředitel konkrétní vazební věznice či věznice na základě oficiálně podané žádosti na formuláři, který je přílohou Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby č. 5/2007 (o organizaci vzdělávací činnosti ve Vězeňské službě České republiky). Ředitel organizační jednotky při povolování stáže nebo exkurze rozhoduje o povolení vstupu do střežených objektů, stanoví maximální počet účastníků, prostory k jejímu vykonání, trasy pohybu včetně časových údajů či délku odborné praxe. V rámci jeho kompetencí je rovněž určení dalších podmínek, což jsou zejména pravidla pro bezpečnost účastníků ve věznici nebo vazební věznici, pro styk se zaměstnanci a pro pořizování foto, video a audio dokumentace na paměťová média. Prostřednictvím svých podřízených zaměstnanců zajistí s dostatečným časovým předstihem podrobné seznámení účastníků stáží či exkurzí s konkrétními podmínkami.

V případě, kdy stáž nebo exkurze je svým charakterem zaměřena na výzkum, jenž předpokládá seznámení s citlivými údaji nebo utajovanými skutečnostmi,⁸ rozhoduje o umožnění takového výzkumu v požadovaném, popřípadě omezeném rozsahu na návrh ředitele organizační jednotky přímo generální ředitel Vězeňské služby.⁹

Závěr

Jak je z předchozího textu patrné, má rezortní vzdělávání zaměstnanců Vězeňské služby České republiky v Institutu vzdělávání v současné době systematicky propracovaný a ucelený rámec. V souladu s kvalitními osnovami, didaktikou a přísným výběrem učitelského sboru (o čemž bude pojednáno v jiném příspěvku) umožňuje plnit svůj deklarovaný cíl: přípravu personálu na specifickou formu zaměstnání v této instituci.

Je rovněž velmi sympatické, že se Vězeňská služba České republiky snaží otevřít studentům různých typů škol ve smyslu spolupráce na studijních výzkumných projektech, a to až do těch nejvyšších forem. Je totiž možné, že právě tímto příspěvkem bude osloven někdo, kdo uvažuje o výzkumném šetření v oblasti penologie či úzce souvisejících oblastech. Jeho výsledek pak nemusí sloužit jen ke splnění jeho studijních povinností, ale může zpětně obohatit tuto disciplínu a potažmo i výkon některých praktických činností v českém vězeňství.

Literatura

- HENDRYCH, I. *Vybrané kapitoly z penologie*. Učební texty. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009. ISBN 978-80-7248-574-1.
- MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7368-002-5.
- KÝR, A. Portrét doc. PhDr. Jiřího Čepeláka, CSc. *České vězeňství*, 1999, č. 2–3, s. 4, ISSN neuvedeno.
- SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie I. díl*. Liberec: TU Liberec, 2008. ISBN 978-80-7372-203-6.

⁸ Zákon č. 101/2000 Sb. (o ochraně osobních údajů) a Zákon č. 412/2005 Sb. (o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti).

⁹ Text vychází z Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 5/2007 (o organizaci vzdělávací činnosti ve Vězeňské službě ČR). Byl autorem stylisticky upraven a doplněn o související poznatky.

Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 5/2007
(o organizaci vzdělávací činnosti ve Vězeňské službě ČR).

Zákon č. 555/1992 Sb. (o vězeňské službě a justiční stráží).

Vězeňská služba České republiky. *Institut Vězeňské služby ČR. Charakteristika*
[on-line]. 2011 [cit. 2011-03-15]. Dostupný z internetu < [http://www.ivvs.
cz/?m=4](http://www.ivvs.cz/?m=4)>.

Kontaktní adresa

PhDr. Igor Hendrych

Slezská univerzita v Opavě

Fakulta veřejných politik

Ústav pedagogických a psychologických věd

Bezručovo nám. 14

746 01 Opava

tel.: 553 684 152

e-mail: igor.hendrych@fvp.slu.cz